bilig

Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences of the Turkish World

Sayı / Number 45 Bahar / Spring 2008

Sahibi / Owner
Ahmet Yesevi Üniversitesi Adına
Mütevelli Heyet Başkanı
Prof.Dr. Osman HORATA

Yayın Yönetmeni / Editor
Prof.Dr. Nurettin DEMİR

Yayın Kurulu / Editorial Board
Prof.Dr. Nurettin DEMİR
Prof.Dr. Abdullah GÜNDOĞDU
Doç.Dr. Güler KÜÇÜKTURAN
Yrd.Doç.Dr. Havva KÖK
Dr. Murat YILMAZ

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Legal Representative
Mustafa YEŞİLYURT

Sekreter / Secretary
Güler KARAYİĞİT

Özetlerin İngilizcesi
English Abstracts
Yrd.Doç.Dr. Nil KORKUT

Özetlerin Rusçası
Russian Abstracts
Nadira YUSVAHUNOVA

Yönetim Merkezi
Management Centre
Taşkent Cad. 10. Sokak Nu: 30
06490 Bahçelievler / ANKARA
Tel : (0.312) 215 22 06
Faks : (0.312) 215 22 09
www.yesevi.edu.tr/bilig
e-posta: bilig@yesevi.edu.tr

Abonelik / Subscription
bilig@yesevi.edu.tr

Yayın Türü
3 aylık, yerel süreli

Baskı / Printed by
Televizyon Tanıtım Tasarım
Yayıncılık Ltd. Şti.
Dr. Mediha Eldem Sok. 61/6
Kocatepe 06640 ANKARA
Tel: (0312) 435 15 95

Basım Yeri: ANKARA
Basım Tarihi: 08 / 04/ 2008

bilig'ten mektup

Değerli okuyucular,

bilig-Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi'nin 45. sayısıyla karşınızdayız.

Dergimizin bu sayısı da sosyal bilimlerin farklı alanlarıyla ilgili yazıları içermektedir. Yazıları beğeneceğiniz umuyoruz.

Yazarlarımızın ve okuyucularımızın yakından bildiği üzere *bilig*'de yazıların niteliği büyük önem taşır. Bu bakımdan hakemlik süreci, düzeltme önerilerinin yazarca yeniden değerlendirilmesi gibi nedenlerle yazıların yayımlanması belli bir zaman alır. Ayrıca dergimizin sürekliliğini garantilemek için belli sayıda yazının elimizde olması da önem taşır. Gelen yazılarda hakemlik ve editörlük sürecinin daha hızlı işlemesi için yazı gönderecek akademisyenlerin yayın ilkelerini uymaları, yazılarının daha erken yayımlanması ve dergimizin kendi içinde bir birlik sağlaması için önemlidir.

Dergiye gönderilen yazı bizim açımızdan "yayımlanmak üzere" gönderilmiş "son biçimi verilmiş" bir çalışmadır. Ancak deneyimlerimiz burada yeterince titiz davranılmadığını göstermiştir. Kompozisyon açısından tutarsızlık, akademik araştırma yöntemlerine uygun olmama, özensiz dil kullanımı, mevcut kaynakların eleştirel bir okumayla değerlendirilmemiş olması, gerekli sınıflandırmaların eksikliği gibi nedenler, dergimize gelen bazı yazıların yayın kurulunca elenmesinin en önemli nedenleridir. Bu bakımdan yazarlarımıza yazılarını göndermeden birilerine okutmalarını öneririz. Hakemlerimiz, alanla ilgili yayın kurulu üyelerimiz de basılacak yazıyı okumaktadır. Ancak son okumayı yazının sorumluluğunu yazarın yapmasına büyük önem veriyoruz.

Bu sayıda dergimizi doğrudan ilgilendiren bir konuyu daha okuyucularla paylaşmak istiyoruz. Sosyal bilimler dergilerini takip edenler yakından bildiği üzere zaman zaman amatör ruh ve büyük heyecanla, bazen kurumsal desteğe de sahip yeni dergiler yayın hayatına atılır. Ancak ülkemizde sosyal bilimler dergiciliğinde kurumlaşma önemli bir eksikliktir. Kurumlaşma olmadığı için heyecanın kaybolması, aktif üyelerin ayrılması vb nedenlerle dergide aksamalar başlar. *bilig-Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, şimdiye kadar geçirdiği deneyimlerin de gösterdiği üzere bu açıdan şanslıdır. Yayın kurulu üyelerinde zaman zaman değişiklik olur, ancak derginin niteliği ve sürekliliği aksamaz. Dergimizin yayın kurulu üyelerinden Haldun Solmaztürk bu sayıdan itibaren yayın kurulu üyeliğinden ayrılmıştır. Kendilerine katkıları için teşekkür ediyor, daha önceki yayın kurulu üyeleri gibi onların da dergimizle bağlarının süreceğini umuyoruz.

45. sayıda Türk Dünyası açısından önemli bir kaybı duyurmanın üzüntüsünü de yaşıyoruz. Macaristan Türkolojisinin önemli temsilcilerinden Szeged Üniversitesi Altayistik Bölümü Başkanı Prof. Dr. Árpád Berta geçirdiği ağır bir hastalıktan sonra 57 yaşında 9 Mart 2008 tarihinde vefat etti. Çok yönlü bir bilim adamı olan Prof. Dr. Berta, Runik harfli Türk yazıtları, tarihi Kıpçakça ve Tatarcanın en önemli uzmanlarındandı. Tarihi Macar kavim adlarının tamamının Türkçe kökenli olduğunu gösteren makaleleri Türkçeye de çevrilmişti.

Önceki sayılarımızda 2008 Yaz sayısını *II. Meşrutiyet ve Türk Dünyası Özel Sayısı* olarak yayımlamayı planladığımızı duyurmuştuk. Özel sayı için yazılar gelmeye başladı. Özel sayı için düşünülen yazıların en geç 30 Mayıs 2008 tarihinde elimizde olması gerektiğini ilgilenenlere bir daha hatırlatmak isterim.

Saygılarımla

Prof. Dr. Nurettin DEMİR
Yayın Yönetmeni

Dilbilgiselleşme Üzerine Bir İnceleme

Yrd.Doç.Dr. Kerim DEMİRCİ*

Özet: Artzamanlı bakış açısından, dildeki değişimin bir ürünü olan 'dilbilgiselleşme', genel olarak sözlükbirimlerin ve bazı dilsel yapıların başka biçimbirime dönüşmesi olarak tanımlanmaktadır. Zaman içerisinde belli şartlarda ve oranlarda değişime uğrayan isim ve fiil gibi kimi bağımsız biçimbirimler uzun bir süreç sonunda zaman eki/kipi, durum eki, yardımcı fiil, edat, bağlaç vb. olarak yeni dilbilgisel işlevler üstlenmek suretiyle semantik altyapıları morfolojik veya leksikal unsurlarla doldurma yoluna giderler. Bir yandan bir tür fosilleşme sayılan bu oluşum meydana gelirken öte yandan aynı ad ve eylemler çoğunlukla bağımsız olarak esas işlevlerini de devam ettirmektedirler. Birçok dilde bulunan dilbilgiselleşmenin Türkçede farklı biçimleri mevcuttur. Bu yazının amacı, bir anlamda dilin ihtiyaç giderme yöntemi olan dilbilgiselleşmeyi tanımı, kısa tarihi, özellikleri ve bazı türleri bakımından ele alıp genel hatlarıyla incelemektir. Bunun yanında bir amacımız da bu terimin Türkolojideki kullanımına katkıda bulunabilmektir.

Anahtar Kelimeler: Dilbilgiselleşme, aynı anda var olma, artzaman, eşzaman, dilbilgiselleşmede yön, leksikalizasyon

Giriş

Farklı dillerde görülen dilbilgiselleşme, modern dilbilim kitaplarında bazen semantik bazen sentaktik değişim başlıkları altında anlatılan bir değişim sürecinin adıdır. Tarihi dilbilim çalışmalarında sıkça kullanılsa da Türkçede *terim olarak* yeterince yaygın değildir. Bu yazıda, Batı dillerinden Almancada *Grammatikalisierung*, Fransızcada *Grammaticalisation*, İngilizcede *Grammaticalisation* vb. ile adlandırılan ve 'gramerleşme' olarak da adlandırabileceğimiz bu dil olayı için 'dilbilgiselleşme' terimini tercih edeceğiz (bk. Vardar: 2002: 72). Dilbilgiselleşme terimi açıklanırken konu dilbilgisine uygunluk (gramerce doğruluk) veya uygun olmama (gramerce yanlışlık) yaklaşımıyla değil dilbilgisel işlev esasına göre ele alınacaktır.

Terim olarak ortaya çıkışı ve tanımı

Dilbilgiselleşmenin dilbilimsel bir terim olarak kullanılmaya başlanması, Hint-Avrupa dilleri uzmanı ve bir zamanlar Saussure'ün öğrencisi olan Fransız Antonie Meillet'e dayandırılmaktadır (Campbell 1999: 238; Hopper and

*Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi / DENİZLİ
kerimdemirci@yahoo.com

© Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı

Traugott 2000: 18). Meillet bir yazısında dilbilgiselleşmeyi, "eskiden bağımsız olan bir kelimenin dilbilgisel bir karakter yüklenmesi" olarak tarif etmiştir "L'attribution du caractère grammatical à un mot jadis autonome" (1912: 130-148). Meillet'in bu fikrinin temel kaynaklarından biri Alman düşünür Wilhelm von Humboldt (1767-1835) öteki ise yine bir Alman gramerci Georg von der Gabelentz'dir (1840-1893). Bu iki bilim adamının aşağıda kısaca anlatılacak olan görüşleri dilbilgiselleşme teriminin fikirsel altyapısını hazırlamıştır.

W. von Humboldt, "Dilbilgisel yapıların doğuşu ve bu yapıların düşüncenin evrimine etkileri" adlı yazısında gramerin belli aşamalar sonunda ortaya çıktığını savunur. Bir başka deyişle bu düşünce, dillerin sadece somut fikirleri ifade edebilen basit bir seviyeden başlayıp şu anki gelişmiş dilbilgisel seviyeye doğru bir evrim yaşadığını öne sürer. Humboldt'a göre bu değişim süreci dört kademede gerçekleşir. İlk kademede, anlatılan şeyler işaret edilir, somut nesneler ve bunların ilişkileri konuşma esnasında açık olarak ifade edilmez, ancak dinleyici bunu çıkarım yoluyla anlamalıdır. Buna 'pragmatik' safha denebilir ki bu dilin ilkel safhası mahiyetindedir. İkinci adımda anlatımda bir düzen/sıra gelişir. Objelerin devamlı kullanılması belirli bir kelime sıralamasının doğmasına sebep olur. Bu safhaya 'sözdizimsel' safha denebilir. Buna paralel olarak bu süreçte kelimeler kendi gösterdikleri anlamlarının dışında farklı işlevler yüklenme eğilimine de başlarlar. Üçüncü aşamada ise farklı işlevler üstlenen kelimeler önceden gösterdikleri anlamsal fonksiyondan bir hayli uzaklaşırlar. Böylece konuşmada/ifadede, hem ana kelimeler hem de ilgi kuran kelimeler ortaya çıkmış olur. Dilbilgisel anlamda eklerin ve köklerin ortaya çıkışı bu devreye tekabül eder. 'Biçimbilimsel' aşama denilebilecek dördüncü safhada dildeki ekler ve kökler yapısal ve işlevsel belirginlik kazanır. Bu aşamada, oluşan morfolojik birimlerin kullanılmasıyla yeni kelimeler meydana getirmek/türetmek mümkündür. Humboldt sonraları kültürel bağlamda ele aldığı insan dillerinin oluşumunu belirtilen bu süreç ile izah etmiştir. Günümüzde dil tipolojisinde kullanılan *yalınlayan, eklemeli* ve *bükünlü* (Eker 2005: 334) dil yaklaşımları Humboldt'un bu dört aşamalı izahına dayansa da (Hopper and Traugott 2000: 18-21) onun bu yaklaşımını birçok dilin tasnif ölçütü olarak değil, bir dilin uğradığı değişim süreci olarak algılamak gerekir.

On dokuzuncu yüzyılın sonuna doğru dilbilgiselleşme üzerine yapılan çalışmalar bu işin adının konması dışında, bir gelenek oluşturacak sayıya ulaşır. Tam bir adlandırma yapmasa da, dilbilgiselleşmenin tasvirini yapan ve tanımına kapsamlı bir şekilde ışık tutanlardan biri de yukarıda bahsettiğimiz Alman Georg von der Gabelentz'dir. Gabelentz (1891: 241) okurlarından, dilbilimsel yapıları, diğer insanlar iş bulma kuyruğunda beklerken kendileri

işe alınan, terfi ettirilen, yarım maaşlı olarak çalıştırılan ve sonunda emekli edilen devlet memurları şeklinde tahayyül etmelerini ister. Bir memurun emekli edilmesi gibi dildeki yapılar da 'zayıflar' (verblassen), renkleri 'solar' (verbleichen), bundan dolayı yeniden boyanmaları gerekir. Daha kötüsü, bu yapılar ölebilir ve canları çıkmış bir halde 'mumyalanarak' cesetler halinde saklanırlar (1891: 242). Bu benzetmeyle olayı bir süreç olarak niteleyen Gabelentz dilbilgiselleşmenin iki eğilimin sonucu olduğunu belirtir. Birincisi dildeki telaffuz kolaylığına kaçma eğilimi, ikincisi ise farklılık yaratma eğilimidir. Telaffuzdaki rahatlıklar kelimelerde ses yıpranmalarını ortaya çıkarırken kelimenin yeni telaffuzu ile eskisi arasındaki değişme zamanla anlam farklarını beraberinde getirir. Bunun neticesinde ses yapısı değişen kelime yeni işlevler yüklenir. Anttila'ya göre (1989: 149) dilbilgiselleşme aslında -sınırları bazen karışsa da- bir dilin grameri ve sözvarlığı arasında temelde var olan farkın bir göstergesidir. Geleneksel olarak, bazı kesişme noktalarının olmasıyla birlikte gramer ve sözvarlığı ayrı iki alan olarak algılanmaktadır. Sözvarlığı kuralları göstermezken gramer, kuralları temsil eder. Sözvarlığından alınan bir kelimenin anlam alanının sınırlandırılması zamanla kelimenin temel anlamının tamamen kaybolmasına sebep olabilmektedir. Eklemeli dillerin çekim ekleri çoğunlukla bu yolla, yani bağımsız kelimelerin ekleşmesiyle oluşmuştur. Yukarıda bahsettiğimiz 'zayıflama' ve 'solma' gibi bakış açısını Lyle Campbell (1999: 238) daha bilimsel terimler kullanarak dilbilgiselleşmenin *semantik zayıflama* ve *fonolojik yıpranma* olduğunu belirtir. Bundan dolayı Heine ve Reh (1984: 15) dilbilgiselleşmeyi semantik karmaşıklığın, pragmatik önemin, sentaktik özgürlüğün ve fonetik özün kaybolduğu bir evrim olarak tarif eder. Bu yaklaşımlar, aslında dilbilgiselleşme olayının ana çizgilerini teşkil eder. Buradan yola çıkarak dilbilgiselleşmenin ne anlama geldiğine bakalım.

Antonie Meillet'in terimi kullanmaya başlamasından sonra dilbilgiselleşme, birçok dilci tarafından tanımlanmıştır. Türk dilbilimci Berke Vardar, dilbilgiselleşmeyi, "dilin evrim süreci içinde bir sözlükbirimin biçimbirime dönüşmesi" (Vardar 2002: 72) şeklinde tarif eder. Batılı kaynaklarda da (Matthews 1997: 151; Campbell 1999: 238; Anttila 1989: 149; Trask 1996: 143; O'Grady, Dobrovolsky and Aronof 1997: 676) benzer tanımlar yapılmaktadır. Kristen Malmkjaer de aynı tanımı yapmaktadır, fakat *piçin* (pidgin) ve *kreol* (creol) dillerini anlatırken piçinlerin oluşup oturması sürecini dilbilgiselleşme örneği olarak gösterir (Malmkjaer 1996: 88). Tüm bu tanım ve tasvirleri özetlemek gerekirse dilbilgiselleşme, dillerdeki bazı kelimelerin büyük bir ölçüde gerçek anlamlarını kaybedip yapısal olarak fosilleşmeleri[1]/kalıplaşmaları, dilde semantik görevden ziyade dilbilgisel işlev yüklenmeleri demektir. Aşağıda belirtileceği üzere, bazı sözcüklerin ekleşmedikleri halde

dilbilgisel adlandırma yönüyle ad/işlev değiştirmeleri de bir anlamda dilbilgiselleşme olarak kabul edilmelidir.

Dilbilgiselleşme örnekleri

Bir değişim süreci olan dilbilgiselleşme birçok dünya dilinde farklı oranlarda ve değişik biçimlerde kendini gösterir. Birden çok oluşum yolu olan dilbilgiselleşmeyi yalnız kelimelerin ekleşmesi[2] olarak algılamamak gerekir. Örneğin, bazı bağımsız biçimbirimler ek haline gelip sonradan sesbirimleşirken bazıları yardımcı fiil, kip, edat, bağlaç, belgisiz zamir vs. işlevleri kazanırlar. Bu bölümde Türkçede ve değişik dillerde görülen yeni işlevler kazanmış farklı dilbilgiselleşme örnekleri incelenecektir. Birçok dilde birden fazla dilbilgiselleşme örneği bulunduğundan burada seçilen örmekler de aynı türde olmayıp çeşitlilik arz etmektedir.

Türk lehçelerinde tasvir fiiller olarak adlandırılan bazı yardımcı fiillerin işlevleri bir dilbilgiselleşme sürecini gösterir. Türkiye Türkçesinde en bilinen dilbilgiselleşme örneği şimdiki zaman eki olarak kullanılan ve devam etme bakışını[3] (aspekt) sergileyen *–yor* morfemidir.

**yaz-a*	*yorı-r*
yaz-ZARF FİİL	yürü-GENİŞ Z..3.TŞ (Johanson 1995: 316).

Bu morfemin *yürü-* fiilinin ses ve anlam erozyonu sonucu ekleştiği kabul edilir[4]. Modern Türk lehçelerinin çoğunda (Karaçay, Kırgız, Kazak, Uygur, Özbek vs.) *dur-, otur-, yür- ve yat-* gibi fiiller ekleşmedikleri halde şimdiki zaman ve devamlılık bildiren gramer yapıları olarak kullanılmaktadırlar. Bu kullanımlara bakılınca, Türkçedeki *–yor* ekinin *yürü-* eyleminden gelmiş olabileceği gayet makul görünmektedir. Türkiye Türkçesinde dilbilgiselleşme sürecini tamamlamış olan *–yor* Türkmen Türkçesinde iki durumu bir arada yaşamaktadır. Birleşik fiil yapılarında ikinci fiil olarak kullanılan *yürü-* fiili de, ekleşmiş *–yÄr* (*–yār, -yär*) morfemi de şimdiki zaman işlevi görmektedir[5]. Kazak Türkçesinde ise ekleşmeye rastlanmaz, *cür-* fiili yardımcı fiil olarak zaman ve bakış görevi üstlenir.

Türkiye Türkçesi *yorı-* [bağımsız morfem] > *-yor* [bağımlı morfem]
Türkmen Türkçesi *yör-* [bağımsız morfem] > *-yÄr* [bağımlı morfem]
Kazak Türkçesi *cür-* [bağımsız morfem] > *cür-* [bağımlı morfem işlevli yardımcı fiil] (Demirci 2006: 49).

Bu örnekte *yürü-* fiili bir süreç olan dilbilgiselleşmeyi farklı evrelerde yaşayıp yansıtmaktadır. Orhun abidelerinde de ekleşmenin olduğu göze çarpar. Dolayısıyla *yürü-* fiilindeki dilbilgiselleşmenin Türk dillerindeki yazıya geçme sürecinden çok önce başladığı söylenebilir.

Anta qalmişī yir sayu qop torı ölü ***yorıyur*** *ärtig*

Orda, geri kalanlarla her yere hep zayıflayarak, ölerek yürüyordun' [Kül Tigin Güney 9] (Tekin 1968: 232).

Taşra ***yorıyur*** *tiyin kü äşidip balıqdaqı tağıqmış, tağdaqı inmiş, tirilip yetmiş är bolmiş.*

'Dışarı yürüyor diye ses işitip, şehirdekiler dağa çıkmış, dağdakiler inmiş, toplanıp yetmiş er olmuş' [Kül Tigin Doğu 12] (Tekin 1968: 265).

Bazı Türk lehçelerinde (Türkçe, Azerice) *bil-* fiilinin, bazılarında (Kazak, Kırgız, Özbek, Uygur vs.) *al-*, bazılarında (Kumuk, Oryat) *bol-* fiilinin sözlük anlamından sıyrılarak *yeterlik* yerine kullanılmaları dilbilgiselleşme örneğidir. Birleşik fiil yapılarında ikinci fiilin yardımcı fiil olarak dilbilgiselleşmesi Hint-Aryan dillerinde de büyük bir yer tutar; *gitmek, vermek, almak, atmak, vurmak, salmak, uyanmak, gelmek, oturmak, düşmek* vs. (Hopper and Traugott 2000: 109) gibi fiiller ekleşmemiş fakat dilbilgiselleşmiş kelimelerdir.

Main	gaanaa	gaa	letaa	huuŋ	
Ben	şarkı	söyle-	al-	1.TŞ	

'Ben şarkı söyleyebilirim'

Main	Hindi	bol	letaa	huuŋ	
Ben	Hintçe	konuş-	al-		1.TŞ

'Ben Hintçe konuşabilirim'

Main	Hindustani	khaanaa	pakaa	letaa	huuŋ
Ben	Hindistan	yemek	pişir-	al-	1.TŞ

'Ben Hint yemekleri pişirebilirim' (Demirci 2006: 105).

Türkçede dilbilgiselleşmenin diğer örnekleri ise ekfiilin oluşumu olarak gösterilir. Ekfiil olarak kullanılan *–Im, -sIn, -Iz* eklerin şahıs zamirlerinden, *–DIr* ekinin *tur-* fiilinin geniş zaman çekiminden ve *imek (i-)* fiilinin *er-* 'olmak' fiilinden geldiği bilinir (Demir ve Yılmaz 2003: 170, 186; Atabay, Kutluk ve Özel 1984: 215-216; Eker 2005: 373).

er- > *i-*
tur-ur > *–DIr*
bän türk bän 'ben türk-üm'
edgü er-ür men 'iyi-y-im'
sän türk sän 'sen türk-sün'
edgü er-ür sen 'iyi -sin'
edgü tur-ur 'iyi-dir'

Standart Türkçede fonetik olarak fazla görülmeyen *i-* fiili (ekfiil) Demir ve Yılmaz'ın belirttiğine göre Trabzon ağızlarında hâlen yaşamaktadır: *insan i-yuk* 'insanız' (Demir ve Yılmaz 2003: 186).

Bazı batı dillerine baktığımızda oldukça önemli bazı dil unsurlarının dilbilgiselleşme yoluyla oluştuğunu görürüz. İngilizce, Roman dilleri (Fransızca, İspanyolca, İtalyanca, Portekizce, Romence) ve Yunanca gibi bazı Avrupa dillerinde genel bir eğilim olarak gelecek zaman ekleri/kipleri bağımsız sözcüklerin ses veya işlev değiştirmeleri sonucunda dilbilgiselleşmişlerdir. İngilizcedeki en belirgin örnekler *will* ve *go* fiilleridir. Biri *istemek* (will), öteki *gitmek* (go) anlamındaki bu fiillerden *will* genel anlamda bir gelecek zaman kipi olurken *go* ise yakın gelecek için kullanılan bir kiptir (Campbell 1999: 238-239).

If you ***will*** 'Eğer istersen' (fiil), *I* ***will*** *sleep/I'****ll*** *sleep* 'Uyuyacağım' (kip)

I am ***going*** *to school* 'Ben okula gidiyorum' (fiil), *I am* ***going*** *to eat/I am* ***gonna*** *eat* 'Yiyeceğim' (kip)

Modern Yunancada gelecek zaman eki olan *θa*, Klasik Yunancada 'istemek' anlamındaki *thélei* kelimesinin şekil, anlam ve işlev değiştirmiş halidir (Campbell 1999: 238-239). R. L. Trask birçok dilde *go* 'gitmek', *come* 'gelmek', *want* 'istemek' ve *must* 'mecbur olmak' fiillerinin sıkça gelecek zaman eki/kipi olarak kullanılır hale geldiklerini söyler. Benzer bir şekilde, aşağıdaki tablo *habeo* 'sahip olmak' fiilinin Latinceden İspanyolcaya geçerken ekleşerek gelecek zaman morfemi olduğunu göstermektedir (Trask 1996: 144-145):

Latince	İspanyolca
Cantare habeo	*Cantaré* 'Şarkı söyleyeceğim'
Cantare habes	*Cantarás* 'Sen şarkı söyleyeceksin'
Cantare habet	*Cantará* 'O şarkı söyleyecek'
Cantare habemus	*Cantaremos* 'Biz şarkı söyleyeceğiz'
Cantare habetis	*Cantarís* 'Siz şarkı söyleyeceksiniz'
Cantare habent	*Cantarán* 'Onlar şarkı söyleyecekler'

Aynı gelişme Fransızca birinci tekil şahıs çekimi için *Cantare habeo> chant-e-r-ai* 'Şarkı söyleyeceğim' yolunu izlemiştir (Hopper and Traugott 2000: 44).

Farkı dillerde önceden değişik anlamlara sahip olan birçok kelime günümüzde yeni anlamlar ve işlevler üstlenmiş ekler olarak dilde yerlerini almışlardır:

Bir Ural dili olan Macarcada *bél* adı 'iç, öz, çekirdek' yönelme bildiren *-be* eki durumuna gelmiştir. Macarcadaki ekleşme ile ilgili ayrıntılı bilgi için Christian Lehman'a (2002: 75) bakılabilir. Fincede bir ad olan *keralla* 'zamanında, sırasında' ekleşerek *–ke* olmuştur ve 'ile' anlamı katar. Fince *vuosi* 'yıl, sene' > *-uus*

(ör. *uut-uus* 'yenilik'). Eski İngilizce, *hād* 'durum, özellik' > *-hood* '-lik' *(motherhood* 'annelik'*)*, *līc* 'vücut, şekil' > *-ly* '-ce/-ca' *(nicely* 'güzelce'*)*; Fransızca, *mente* 'fikir' > *-ment* örnekleri ekleşmeyi göstermektedirler (Anttila 1989: 149-150).

Önemli örneklerden biri de İngilizce 'lets' (haydi) ifadesidir. *let* 'izin vermek, bırakmak' ve *us* 'biz, bize, bizi' kelimelerinden oluşan *let's* yapısı çoğunlukla dilbilgiselleşerek içerisindeki *us* ibaresinin *kelime (let) us* > *(let)'s ek* > *(lets)s fonem* yolunu izlemesiyle farklı anlam ve işlevler yüklenir. Normalde birinci şahıs(lar) için kullanılması gereken bu kalıp *Lets you and him fight* 'Hadi sen ve o kavga edin', *Lets you go first, then if we have any money left I'll go* 'Hadi önce sen git, eğer paramız kalırsa ben de giderim.', *Lets wash your hands* 'Hadi ellerini yıka' gibi örneklerde birinci şahıs(lar)dan sıyrılmıştır (Hopper and Traugott 2000: 10-14).

Buraya kadar verdiğimiz örneklerin dışında İngilizcedeki birçok gramer kalıbı bağımsız biçimbirimlerin işlev değiştirmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Dilbilgiselleşen *have, be, wish, need, make, ought* (< *owe* 'borcu olmak' fiilinin ikinci hali) vs. İngilizce zamanların ve kiplerin ana unsurlarındandır. Hopper ve Traugott'ın aktardığına göre Lightfoot (1982: 159) şu anda zaman ve kip bildiren *can, could, may, might, must, shall, should, will, would, do, did*'in Eski İngilizcede tıpkı bir fiil gibi hareket ettiklerini bildirir (Hopper and Traugott 2000: 46-47).

Standart dillerin bazı konuşma grupları tarafından bozulmasıyla/değiştirilmesiyle kimi dil yapıları yeni dilbilgisel işlevler kazanabilirler. Esasen piçin ve kreoller bir anlamda bu yolla oluşturulan basitleştirilmiş toplama dillerdir. Piçin olup olmadığı tartışma konusu olan *Zenci İngilizcesi*'nde dilbilgiselleşme sayılabilecek gelişmeler olmuştur. Amerika'da yaşayan siyahların kullandıkları bazı dil unsurları dilbilgisel bir tutarlılık kazanarak gramer işlevleri üstlenmişlerdir. *Olmak/bulunmak* anlamındaki *be* fiili buna bir örnektir. Siyah İngilizcesinde *John be happy* cümlesi standart İngilizcede *John is always happy* 'John her zaman mutludur' şeklindedir (Fromkin and Romdan 1993: 290). Bir başka deyişle *be* 'olmak' fiili, *always* 'daima, her zaman' zarfı durumuna geçerek hem anlam hem işlev değişikliğine uğramıştır. Buna da bir tür dilbilgiselleşme demek yanlış olmasa gerek. Benzer bir durum Türkçenin Kıbrıs ağızlarında görülür. Birleşik zamanlı fiillerin yapısında yer alan veya bildirme unsuru olan *imiş* Türkçede rastlanmayan bir ekleşme sergiler. Kıbrıs ağızlarında *imiş*, genel Türkçede olduğu gibi yüklemin bir parçası olarak yüklemden sonra değil, cümle başında veya cümlenin başka bir unsurundan sonra gelebilir. Aşağıdaki örneklerde *imiş* hem sentaktik hem de semantik farklılıklar gösterir:

Kıbrıs Türkçesi	**Standart Türkçe**
Miş sonunda aşkını ilan etdi	[Güya/söylediğine göre] Sonunda aşkını ilan etmiş
Miş Ahmet okula gitmeyecek yarın	[Güya/söylediğine göre] Ahmet yarın okula gitmeyecekmiş.
Sonundamış aşkını ilan etdi	Aşkı *sonunda* ilan etmiş
Sonunda aşkını ilanmış etdi	Sonunda aşkını *ilan* etmiş (Demir 2002: 132-133).

Zenci İngilizcesinde de gördüğümüz değişimin kurallı/tutarlı hale gelmesi özelliği Demir'in sonuç bölümünde belirttiği gibi (Demir 2002: 136) Kıbrıs ağızlarında da tutarlıdır. *Miş*'in bir kelimeye eklenmemiş olarak kullanılmasının 'güya/söylendiğine göre' anlamı katması, eklendiği unsuru semantik bakımdan vurgulu hale getirmesi ve *imiş* alan unsurun cümle sonunda kullanılmaması gibi özellikler sentaks ve semantik tutarlılıklar gösterir. Bu durumu da bir tür dilbilgiselleşme kabul etmek gerekir.

Şimdiki zaman ekinin ve ekfiilin dilbilgiselleşmesi bağımsız morfemleri bağımlı morfemlere dönüştürdüğü halde bazı edatların oluşması[6] zarf fiil yardımıyla gerçekleşir. *gör-e>göre* (görmek fiilinden), *de-(y)-e>diye* (demek fiilinden), *değ- > değin* (değmek fiilinden), *ötür- > ötürü* (*öt-* 'geçmek' fiilinden) vb. bunlardan bazılarıdır (Johanson 1995: 316; Gabain 2000: 94; Tekin 1968: 166-167).

Türkçede kullanılan *yeter ki, yoksa, tut ki, kaldı ki, demek, demek ki, ister...ister...*, *...olsun ...olsun* vs. gibi bağlaçları da dilbilgiselleşmiş unsurlar olarak kabul edebiliriz. Sözcük türü olarak aslında fiil kökenli olan bu kelimeler gramer yönünden işlev değiştirerek cümleleri birbirlerine bağlayan bağlaç haline gelmişlerdir.

Bir, insan, adam vb. kelimeler aslında birer isimken belgisiz zamir olarak da kullanılabilirler. Bu, bir tür dilbilgiselleşmedir: "Kaşları çatık *birisi* vardı, tahsildar Fethi Efendiye benziyordu." *İnsanın* (adamın, bir kimsenin) adı çıkmaktansa canı çıkması yeğdir." (Atabay, Kutluk ve Özel 1984: 126, 129). "*Adamın* bir şey yapası gelmiyor." Benzer şekilde İngilizce *one* 'bir', *body* 'vücut, gövde', *thing* 'nesne' vb. gibi kelimeler asıl anlamlarının dışında belgisiz zamir olarak kullanılırlar. *One* 'bir' sayısı aynı zamanda belirsizlik artikeli olarak da kullanılır (Campbell 1999: 240). Şu örnekte *one* kelimesi dilbilgiselleşmiştir:

Repair	your	car	or	buy	a	new	one
Tamir et	senin	araba	veya	al	bir	yeni	bir

'Arabanı tamir et veya yenisini al'

Burada, *one* kelimesi *car* kelimesini karşılar. Bu durumda fonetik yıpranmanın olmadığı bir dilbilgiselleşme görmekteyiz.

Yazımızın bundan sonraki bölümünde dilbilgiselleşmenin en belirgin iki özelliğine bakacağız. Bunlar *aynı anda var olma* ve *dilbilgiselleşmede yön*dür.

Aynı anda var olma

Dilbilgiselleşmenin oluşum seyrini takip edebilmek için olaya eşzamanlı ve artzamanlı yaklaşılması gerekir. Tarihi dilbilim ve etimolojinin metot olarak kullandığı artzamanlı yaklaşım bizi değişimin başladığı muhtemel noktaya götürürken, dil birimlerinin halihazırdaki durumları ise eşzamanlı bir bakışla incelenir. Bu yaklaşımlardan hareketle dilbilgiselleşme konusunda karşımıza iki durum çıkmaktadır. Birinci durumda biçimbirim sözlük anlamını ve ilk işlevini devam ettirirken ikinci durumda aynı biçimbirim farklı kullanıma ve işleve sahip olmaktadır. Başka bir ifadeyle, bir biçimbirimin değişime uğramamış şekli de değişmiş şekli de aynı anda dil içerisinde kullanımda olabilir. Bunu, *aynı anda var olma* (coexistence) terimiyle adlandırmanın doğru olacağı kanaatindeyiz (Hopper and Traugott²2000: 36). Örneğin Türkçe *yürü*-fiili halen konuşma ve yazı dilinde fiil olarak kullanılırken dilbilgiselleşmiş hali de bir gramer ögesi olarak kullanılmaktadır. Yukarıda bahsettiğimiz yeterlik bildiren yardımcı fiiller *bil-*, *al-*, *bol-* ve benzer işlevlerdeki diğer tasvir fiilleri hem fiil olarak hem de zaman veya bakış bildiren yardımcı fiiller olarak aynı anda kullanılmaktadırlar. Edatlardan *göre* ve *diye*'yi ele aldığımızda, dilbilgiselleşmelerine paralel olarak, *gör-* ile *de-* fiil köklerinin farklı yapılarda bağımsız fiiller olarak, *–e* zarf fiil ekinin bağımsız farklı yapılarda zarf fiil eki olarak halen kullanıldığını görürüz. Aynı anda var olma durumu *will, go, let's, wish, need, make, have, do* vs. gibi kelimeler için de geçerlidir. Yunanca *thélei* fiili bugün *thélō hina gráphō* cümlesinde hem 'Yazmak istiyorum' hem de 'Yazacağım' anlamında kullanılabilir (Campbell 1999: 238-239). Aynı anda var olmayı şu şekilde göstermek mümkündür:

A 'bağımlı morfem' > A 'bağımlı morfem'
A 'bağımlı morfem' > B 'bağımsız morfem'

Dilbilgiselleşmede yön

Buraya kadar baktığımız dilbilgiselleşme örneklerinin ana gövdesini tek yönlülüğün (unidirectionality) oluşturduğunu gördük. Herhangi bir bağımsız biçimbirim belli bir bağlamda gerçek anlamını ve işlevini kaybederek dilbilgisel bir gösterge (grammatical marker) olmaktadır. Sonunda bu biçimbirim bağımsızlığını kaybederek bir ek durumuna gelmekte ve morfolojik anlamda başka bir ad almaktadır. Dilbilgiselleşmeye genel anlamda bakıldığında değişim sürecinde bu şekilde bir tek yönlülük vardır (Trask 1996: 146-147):

bağımsız biçimbirim → bağımlı biçimbirim

Fakat bu durum her zaman, tek yönlü olarak işlememektedir. Örnekleri az olsa da, bağımlı bir biçimbirimin zaman içerisinde bağımsız bir biçimbirime dönüşmesi de mümkündür. Şimdilik ancak istisna denilebilecek bir oranda rastladığımız bu ters yöndeki değişimin örnekleri öteki örneklere nazaran fazla değildir. Ters yönde hareketi gösteren bazı örneklere bakalım:

Türkçede geçmiş zamanın rivayetini bildiren *-mIş* bağımlı morfemi *Mişlere muşlara kulak vermem* cümlesinde bir isim gibi çekimlenerek 'söylenti' kelimesi yerine kullanılmıştır. Aynı şekilde, isimlere eklenerek meslek adı belirten *–cI* bağımlı morfemi de *cılar, cular* şeklinde 'bir fikrin taraftarı' anlamında konuşma dilinde kullanılmaktadır. Bask dilinde *–tasun* eki önceleri eklendiği isimlere *–lIk* anlamı katardı. Örneğin *eder* 'güzel' kelimesi bu eki alınca *edertasun* 'güzellik' biçiminde kullanılmaktaydı. Aynı ek şimdi *tasun* biçiminde kalıplaşarak 'kalite' anlamına gelen bağımsız bir sözcük olarak kullanılmaktadır. Bağımsızlaşan bu ek yeni yapım ekleri alır bir duruma dahi gelmiştir: *tasunezko* 'kalitatif, nitel'. *-ism* eki İngilizcede benzer bir değişim süreci yaşamıştır. Normalde bir kelimeye bağlı olduğunda doktrin, meslek veya öğreti anlamı katan bu ek şimdi tek başına bu anlamları karşılayan bir kelime olarak kullanılabilmektedir. *I am not interested in all these isms* 'Bu doktrinlerin hiçbiriyle ilgilenmiyorum' cümlesi dilbilgisel açıdan doğru bir cümledir. Hatta *ism*den hareketle biri çıkıp *wasm*[7] 'günü geçmiş doktrin' kelimesini uydurmuştur (Trask 1996: 146-147). Türkçeye batı dillerinden giren aynı ekin benzer bir yol izlediği görülür. Muhtemelen, *-izm* eki Türkçede kelime olarak ilk defa Cemil Meriç'in "İzm'ler idrakimize giydirilen deli gömlekleri. İtibarları menşe'lerinden geliyor. Hepsi de Avrupalı" (1996: 90) cümlesinde kullanılmıştır. Burada dikkat çeken bir durum da kökleşen eklerin ek olarak kullanıldıklarında sahip oldukları anlamlardan tamamen uzaklaşmamalarıdır.

Sonuç

Sonuç olarak dilin adeta biyolojik bir varlık gibi değişim yaşadığı, kendi içerisinde yeni biçimler oluşturma yoluna başvurduğu görülmektedir. Dilbilgiselleşmenin niçin cereyan ettiğini sorup bu soruya her bir dilbilgiselleşme örneğini kapsayacak şekilde doyurucu bir cevap vermek oldukça zor olsa da dilbilgiselleşme, dilin ihtiyaç duyduğu dilbilgisel unsurları yaratma yollarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkçede 'birinci tekil şahıs, şimdi, gelmek eylemi yapmak' unsurlarını çekimli bir halde söylemek istediğimizde *Gel-(i)yor-um* veya *gel-mekte-(y)im* diyoruz. Türkçe, *yürü-* fiiline *–yor* görevi, *-mek* isim fiil eki ve *–te* bulunma hal ekine, onları birleştirerek, zaman işlevi yüklemiştir. Bu bir nevi yeniden görevlendirmedir. Dil, kendi iç dinamiklerini kullanarak semantik derin yapısında kavram olarak mevcut olan durumlara morfolojik temsilciler meydana getirmektedir. Bunu elindeki malzemeyi kullanarak yapmaktadır. Bunun bir tek türünün olmadığını gördük.

Örneklerde görüldüğü gibi dilbilgiselleşme çoğunlukla bağımsız biçimbirimlerin bağımlı biçimbirimlere, edatlara, bağlaçlara, yardımcı fiillere vs. dönüşmesi şeklinde tek yönlü ve uzun zaman dilimine yayılmış bir seyir izler. Dilbilgiselleşen unsurlar farklı oranlarda ses, şekil, sözdizimi ve anlam düzeyinde işlev değişikliğine uğrarlar. Her ne kadar, dilbilgiselleşmede çoğunlukla tek yönlülük gözlense de istisnai olarak bazı durumlarda eklerin bağımlı biçimbirimlere dönüşmesi de söz konusudur. Öte yandan dilbilgiselleşme eğilimi gösteren bağımlı biçimbirimlerin bir koldan değişime uğradığını, diğer yandan değişime uğramadan varlıklarını sürdürdüklerini görürüz.

L. Campbell (Campbell 1999: 241) birçok dilbilimcinin dilbilgiselleşmeyi dil içerisinde bağımsız bir konuma sahip olmayan (unique) bir durum olarak gördüğünü söyler. Ona göre, bu yaklaşımla dilbilgiselleşme, kendine özgü bir mekanizması bulunmayan fonetik değişim, semantik değişim ve yeniden analiz (reanalysis) gibi öteki mekanizmalara bağlı olduğunda bir anlam ifade eden bir olaydır. Bizce bu bakış açısı dilin kendi ihtiyaçlarını gidermek için kullandığı büyük bir sistem olan dilbilgiselleşmeye gereğince önem vermeme demektir. Oysa dilbilgiselleşme doldurduğu boşluk itibarıyla tek başına incelenmeyi gerektiren bir dil olayıdır. Dolayısıyla, amacımız 'dilbilgiselleşme' terimine dil incelemelerinde hak ettiği yeri vermek ve bu terime biraz olsun kullanım yaygınlığı kazandırabilmektir. Bir yazı ile ancak ana hatlarını görebildiğimiz bu konunun ses bilgisinden anlam bilgisine dilbilimin bütün boyutları içinde daha derin ve ayrıntılı olarak incelenmesi gerekir.

Açıklamalar

* Bu yazı ICANAS 38'de bildiri olarak sunulmuştur.

1. Dilbilgiselleşmeyi bir süreç olarak anlatırken fosilleşme veya kalıplaşma gibi ifadelerin kullanılması bir çelişki olarak algılanabilir. Bazı durumlarda işlev değişikliği olduktan sonra ses değişikliği devam edebilir. Örneğin İngilizce *will* kelimesi *istemek* anlamından gelecek zaman kipi görevine geçtiğinde işlev değişikliği tamamlanmıştır fakat ses değişikliği devam etmiştir. *I will* → *I'll*. Türkçe *yorı->yor>yo* örneği de aslında bir işlev fosilleşmesi olarak algılanmalıdır. *En az çaba yasasıyla will* fiilini *'ll* yapan *yürü* fiilini konuşma dilinde *–yo* haline sokan ana dil konuşucusunun fonetik yıpratmayı nerede durduracağını kestirmek oldukça zordur.
2. Lyle Campbell (1999: 239-240) sayıları oldukça fazla olan dilbilgiselleşme türlerinin en sık görülen otuz farklı türünü kitabında gösterir. Ancak bu yazı dilbilgiselleşme terimini genel olarak ele aldığından türler konusu ayrıntılı bir biçimde işlenmeyecektir.
3. Bakış (Aspekt) konusuyla ilgili ayrıntı için Mustafa Uğurlu'nun "Türkiye Türkçesinde 'Bakış' (Aspektotempora)"adlı yazısına bakınız: Demir, Nurettin ve Emine Yılmaz (2003), *Türk Dili El Kitabı*, Ankara: Grafiker. 246-258; *Türkbilig* 2003/5: 124-133. L. Johanson, (1971), *Vorstudien zu einer Beschreibung des Türkeitürkischen Aspektsystems*, Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Turcica Upsaliensia, 1.

4. Geniş zaman eki *–(a)r/-(I)r*'ın da *yürü-* fiilinden geldiği tartışması vardır. Kuznetsov'a göre, *yor-/yürü-* fiilinin hareket bildiren fiillere takılarak ilkin *–ve* uzun zaman- yardımcı fiil olarak kullanılmış olabileceği, *kel-, ket-, bar-, in-, çık-* gibi fiillere bağlandıktan sonra 'yarı yardımcı fiil' olmaktan çıkıp tam 'yardımcı fiil' haline gelip başka fiillere de katılmaya başlamış olacağı düşünülür. Geniş zamanla gelecek zaman eki çok sonradan ortaya çıkmıştır (Kuznetsov 1997: 207).
5. Türkmencede sadece *yürü-* fiili değil farklı fiiller de ekleşmedikleri halde zaman bildirirler. *alıp yör* 'alıyor', *okāp yörüs* 'okuyoruz', *alıp otır* 'alıyor', *gelip yatır* 'geliyor' (Buran ve Alkaya 2001: 86).
6. Bazı kelimelerin oluşum yollarından biri olarak *işlev değiştirme* veya *convertion* terimi de kullanılmıştır. Bkz. Mustafa Sarı, 2000, "Türkiye Türkçesinde Sözcük Türlerinin Değişikliğe Uğraması", Türkoloji Dergisi, XIII. Cilt, 1. Sayı, s. 227-242. Bize göre bu tür işlev değiştirme dilbilgiselleşmeden ayrı olarak incelenmelidir. Mesela İngilizcede *water* 'su' kelimesinin *I drink water only* 'Sadece su içerim' cümlesinde isim olarak, *I water the garden every morning* 'Her sabah bahçeyi sularım' cümlesinde fiil olarak kullanılması dilbilgiselleşmedeki gibi zaman içerisinde fonetik ve semantik erozyon sonucunda oluşmuş bir değişim değildir. Bu konu ayrıca incelenmesi gereken dilbilgisel bir olaydır. Aslında *water* kelimesinin hem *su* hem de *sulama* anlamında kullanılması bir anlam gelişmesi olarak da algılanmalıdır, dilbilgiselleşmede ise tek yönde bir daralma söz konusudur. Ayrıca Vecihe Hatiboğlu, 1974, "Türkçedeki Eklerin Kökeni" adlı makalesinde Türkçedeki eklerin meydana gelmesinde, başlıca üç yolun etkili olduğunu ve bazı ekler başlangıçta ayrı sözcükler oldukları halde, kullanılış ve anlam zorunluğu ile zamanla ek durumuna geçmekte olduğunu söyler. Fakat dilbilgiselleşme tabirini kullanmaz. Buna mukabil kelimelerin ekleştiğini söyler. Burada 'ekleşme' bizim bu yazıda kastettiğimiz gibi tam bir terimsel kullanımda kullanılmıştır. Ahmet Buran da aynı kelimeyi bildiri başlığında kullanır. Ahmet Buran (1999), "Türkçede Kelimelerin Ekleşmesi ve Eklerin Kökeni", 3. Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı Bildirileri 1996, Ankara: TDK Yayınları. Dolayısıyla, bizim yazımızın bir amacı da 'dilbilgiselleşme'yi bir terim olarak tanıtmaya çalışmaktır.
7. Trask'ın bu örneğindeki ironik nokta şudur. *ism* ekinin içerisindeki *is* İngilizcede şimdiki zaman eki olarak kabul edilince *ism* 'güncel doktrin, öğreti' anlamına gelir. Bu varsayımla 'günü geçmiş doktrin, öğreti' de *wasm* kelimesiyle ifade edilir, zira *was, is*'in geçmiş zaman çekimidir. Bunun etimolojik bir kıymeti olmasa da dilin ne kadar farklı yöntemlerle kelime ürettiğini göstermesi bakımından bir anlamı vardır.

Kaynakça

ANTTILA, Ramio (1989), *Historical and Comparative Linguistics*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

ATABAY, Neşe, İbrahim Kutluk ve Sevgi Özel (1984), *Sözcük Türleri*, Ankara: Türk Dil Kurumu.

BURAN, Ahmet ve Ercan Alkaya (2001), Çağdaş Türk Lehçeleri, Ankara: Akçağ.

BURAN, Ahmet (1999), "Türkçede Kelimelerin Ekleşmesi ve Eklerin Kökeni", 3. Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı Bildirileri 1996, Ankara: TDK Yayınları.

CAMPBELL, Lyle (1999), *Historical Lingustics*, Cambridge, Massachusetts: MIT Press.

DEMİR, Nurettin (2002), "Kıbrıs Ağızlarında imiş Hakkında", *Bilig*, Güz 2002, Sayı 23: 129-140.

DEMİR, Nurettin ve Emine Yılmaz (2003), *Türk Dili El Kitabı*, Ankara: Grafiker.

DEMİRCİ, Kerim (2006), *Kazakh Verbal Structures and Descriptive Verbs*, Maryland: Dunwoody Press.

EKER, Süer (2005), *Çağdaş Türk Dili*, Ankara: Grafiker.

ERGİN, Muharrem (1995), *Orhun Abideleri*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

FROMKIN, Victoria and Robert Romdan (1993), *An Introduction to Language*, Harcourt Brace College Publishers.

GABAIN, A. Von (2000), *Eski Türkçenin Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu.

GABELENTZ, von der Georg (1891), *Die Sprachwissenschaft, Ihre Aufgaben Methoden, und bisherigen Ergebnisse*, Leipzig: Weigel. [Paul J Hopper ev Elizabeth Closs Traugott bazı alıntıları bu kitaptan alınmıştır].

HEINE, Bernd and Mechthild Reh (1984), *Grammaticalisation and Reanalysis in African Languages*, Hamburg: Buske. [Lyle Campbell bazı alıntılarınnı buradan aktarılmıştır].

HATİBOĞLU, Vecihe (1974), "Türkçedeki Eklerin Kökeni", *Türk Dili*, C. XXIX, S. 268, Ocak 1974

HOPPER, Paul J. and Elizabeth Closs Traugott (2000), *Grammaticalization*, Cambridge University Press.

HUMBOLDT, Wilhelm von (1825), "Über das Entstehen der grammaticalischen Formen und ihren Einfluβ auf die Ideenentwicklung", Abhandlungen der Königlichen Akademie der Wissenschaften zu Berlin: 401-30.

JOHANSON, Lars (1989), "Aorist and Present tense in West Oghuz Turkic", *Journal of Turkish Studies*, Volume 13: 99-105.

_____ (1995), "On Turkic converb clauses", *Converbs in Cross-Linguistic Perspective: Structure and Meaning of Adverbial Verb Forms-Adverbial Participles, Gerunds-* (adlı kitapta bölüm) Berlin • New York: Mouton de Gruyter, Editörler: Haspelmath, Martin and König Ekkehard.

KUZNETSOV, Petro İ. (1997), "Türkiye Türkçesinin Morfoetimolojisine Dair", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1995*, Ankara: Türk Dil Kurumu.

LEHMAN, Christian (2002), *Thoughts on Grammaticalization*, (Second revised edition-Online Copy).

LIGHTFOOT, David (1982), *The Language Lottery: Toward a Biology of Grammars*, Cambridge, MA: MIT Press:

MALMKJAER, Kristen (1996), *The Linguistics Encyclopedia*, London and New York: Routledge.

MATTHEWS, P. H. (1997), *Concise Oxford Dictionary of Linguistics*, Oxford, New York: Oxford University Press.

MEILLET, Antonie 1912, "L'évolution des formes grammaticales", Scienta (Rivista di Scienza) 12, No. 26, Reprinted in Meillet 1958: 130-148.
MERİÇ, Cemil (1996), *Bu Ülke*, İstanbul: İletişim Yayınları. (Yayına hazırlayan: Mahmut Ali Meriç).

O'GRADY, William, M. Dobrovolsky and M. Aronoff (1997), *Contemporary Linguistics*. New York: St. Martin's Press.

SARI, Mustafa (2000), "Türkiye Türkçesinde Sözcük Türlerinin Değişikliğe Uğraması", *Türkoloji Dergisi*, XIII. Cilt, 1. Sayı: 227-242.

TEKİN, Talat (1968), *A Grammar of Orkhon*, Bloomington: Indiana University Publications.

TRASK, R. L. (1996), *Historical Linguistics*, London, New York, Sydney, Auckland: Arnold.

VARDAR, Berke (2002), *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Multilingual.